

برنامه ریزی سوانح طبیعی

نویسندگان:

دکتر مرصیه موشی (دانشیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لارستان)
دکتر بتول باهک (عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام (ره) شهر ری)
سید مرتضی انتظامی (عضو هیات علمی دانشگاه خوارزمی)
حسن حسینی (مدرس دانشگاه خوارزمی)

انتشارات آثار معاصر

تهران ۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور: برنامه‌ریزی سوانح طبیعی / نویسندگان مرضیه موغلی ... [و دیگران].
 مشخصات نشر: تهران: آثار معاصر، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری: ۱۴۸ ص.
 شابک ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۲۰-۸۵-۱
 وضعیت فهرست نویسی: فیفا
 یادداشت: نویسندگان مرضیه موغلی، بتول باهک، سیدمروت افتخاری، حسن حسینی‌امینی.
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۳۹-۱۴۸.
 موضوع: بلاهای طبیعی -- ایران
 موضوع: Natural disasters -- Iran
 موضوع: بلاهای طبیعی -- ایران -- پیش‌بینی‌های ایمنی
 موضوع: Natural disasters -- Iran -- Safety measures
 شناسه ورود: مرضیه، ۱۳۴۳ -
 رده بندی تکره: GB۵۰۱۴/ب۴۸۱۳۹۵
 رده بندی دیویی: ۳۶۰/۲۴۰۹۵
 شماره کتابشناسی: ۴۳۰۷۰۵

انتشارات آثار معاصر

برنامه‌ریزی سوانح طبیعی

تألیف: دکتر مرضیه موغلی، دکتر بتول باهک،

سیدمروت افتخاری، حسن حسینی‌امینی

ویراستار: شراره فلاحتی

ناشر: آثار معاصر

چاپ و صحافی: دانشگاه خوارزمی

طراح جلد و صفحه‌آرا: شراره فلاحتی

شمار: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۷۵۰۰ تومان

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۵

شابک: (۹۷۸-۶۰۰-۵۱۲۰-۸۵-۱)

آدرس: خیابان طالقانی شرفی، بین بهار و شریعتی، جنب بانک سپه، پلاک ۵۲

تلفن: ۷۷۵۰۳۵۲۴
 پست الکترونیک: ampir@gmail.com

فهرست مطالب

مقدمه	۷
فصل اول : طبقه بندی سوانح	۱۱
فصل دوم : مفاهیم اصلی	۳۱
فصل سوم : برنامه ریزی مقابله با سانحه	۷۱
فصل چهارم : مدیریت سوانح طبیعی (زلزله ، سیل ، زمین لغزش)	۹۵
فصل پنجم : جمع بندی	۱۳۱
منابع	۱۳۷

نگاهی کوتاه به چگونگی شکل‌گیری کانون‌های زیستی (شهر و روستا) نشان می‌دهد که مهمترین عوامل ایجاد این کانون‌ها را باید در مازاد تولید محصولات کشاورزی، تولید شبکه راه‌ها و تمایل بشر به ایجاد یک زندگی دسته‌جمعی و اجتماعی جستجو کرد. البته در دست‌یابی به آنها باید نقش عوامل طبیعی را نیز در نظر گرفت. مساعدت‌های طبیعت (خاک و آب و اقلیم مناسب و ...) و مخالفت‌ها و نامهربانی‌های آن به همراه سوانح طبیعی (مانند: زلزله، آتشفشان، سیل، گردباد و ...) تأثیر مهمی در شکل‌گیری کانون‌های زیستی داشته و دارند.

به عبارتی در گروه عوامل ارادی و غیرارادی در شکل‌گیری نقاط زیستی تأثیر به‌سزایی دارند. عوامل ارادی، عواملی اطلاق می‌شود که تحت تأثیر اراده و تصمیم انسان قابلیت تغییر و تحول بسیار دارد و عوامل غیرارادی (طبیعی) عواملی هستند که اراده انسان نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییر و تحول آنها ندارد.

از هنگامی که بشر برای داشتن زندگی بهتر سعی کرد تا بر موانع فائق آید و بهترین عامل را در میان عوامل ارادی و غیرارادی برگزیند، برنامه‌ریزی را نیز شروع کرد. با این حال باید اذعان داشت که بشر با شایع‌ترین و بدیهی‌ترین موانع موجود زندگی خود یعنی سوانح، همواره با نوعی تسامح برخورد کرده‌است و به همین اساس خسارات و آسیب‌های فراوان انسانی و اقتصادی را نیز متحمل شده‌است.

تقریباً هفته‌ای و یا دست‌کم ماهی از ماه‌های سال گذشته در سطح جهان وقوع سانحه‌ای بزرگ از طریق وسایل ارتباط جمعی گزارش نشود. سوانحی که منجر به مرگ و میر می‌شود. سوانحی که با هدر دادن منابع انسانی و اقتصادی همواره برنامه‌ریزی‌های چند ساله کشورها و جوامع را در جهت رشد و توسعه خود هدر می‌دهد و دوره بهسازی آنها را به تعویق می‌اندازد.

تا مدت‌ها رابطه علت و معلولی بین سوانح و توسعه اجتماعی و اقتصادی بی‌اهمیت تلقی می‌شد. وزارتخانه‌های برنامه‌ریزی و اقتصادی و سایر طراحان توسعه توجهی به سوانح نداشتند و برنامه‌ریزان توسعه، در نهایت امیدوار بودند که سانحه‌ای به وقوع نپیوندد و در صورت وقوع سانحه، لاجرم، تنها به امداد پس از سانحه توجه می‌کردند. با این وصف،

سوانح به عنوان بخشی از برنامه‌ریزی دراز مدت توسعه به شمار نمی‌آید و تنها به واکنش و مقابله اضطراری با سانحه توجه می‌شد.

این در حالی است که کانون‌های زیستی با محیط اطراف خود ارتباطی تنگاتنگ دارد و از همه عناصر آن، اعم از عوامل اقلیمی و طبیعی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و معیشتی (عوامل غیرارادی و ارادی)، تاثیر می‌پذیرد و بر آنها تاثیر می‌گذارد. چنین رابطه و نظامی در اثر توسعه فیزیکی و افزایش انفجاری جمعیت در کانون‌های زیستی، نظام زندگی در شهرها و روستاها را دچار تحول و در بسیاری موارد دچار بحران می‌کند. این بحران و حالت غیرعادی زمانی شدید و از کنترل خارج می‌شود که با سانحه‌ای طبیعی مانند زلزله، سیل، طوفان و گردباد و آتش‌فشان همراه گردد.

با گذشت زمان و تجزیهات به دست آمده از سوانح و خسارات چشمگیر انسانی و اقتصادی ناشی از فاجعه‌ها و سوانح، انون توجه جامعه جهانی به سوانح جلب شده است. به طوری که دهه ۱۹۹۰ میلادی را «دهه کاستر سوانح طبیعی» نامیدند. این نام‌گذاری نشانگر آگاهی و تاکید بیشتر دولت‌ها و سازمان‌ها بر مسئله بسیار مهم است:

۱. آمادگی پیش از وقوع سانحه و برنامه‌ریزی جهت پیشگیری بر فعالیت‌های بعد از فاجعه الویت دارد.

۲. برنامه‌های آمادگی و پیشگیری قبل از فاجعه باید در برنامه‌های توسعه ملی ادغام گردد.

۳. ابعاد انسانی و اجتماعی سوانح به همراه ابعاد اقتصادی باید مدنظر گرفته شود.

بدین ترتیب در سال‌های اخیر برنامه‌ریزی مواجهه با سوانح طبیعی به عنوان یک امر مهم و جدی وارد مباحث مربوط به سوانح شد و سازمان‌های جهانی با برنامه‌های ملل متحد توجه خاصی به آن کردند.

دهه ۱۹۹۰ از طرف سازمان ملل متحد به عنوان دهه کاهش اثرات سوانح طبیعی نام‌گذاری شد. در ۱۲ سال گذشته نزدیک به ده زلزله ویرانگر در دنیا رخ داده است. در قرن اخیر بیش از هزار زلزله مخرب در ۷۰ کشور جهان به وقوع پیوسته و جان حدود یک میلیون و پانصد هزار نفر را گرفته است. ۸۰ درصد از تلفات جانی ناشی از این زلزله‌ها در شش کشور: چین، ایران، شوروی سابق، گواتمالا و ترکیه بوده است. و از هر ۱۵۳ زلزله

مخری که در دنیا رخ داده، ۱۷/۶ درصد آن مربوط به ایران است (حدود ۳ برابر رقم مربوط به کشور ژاپن یعنی ۷/۱ درصد). همچنین در طول ۹۰ سال گذشته و با وقوع بیش از هشتاد و سه زلزله ۱۲۰ هزار نفر از ایرانیان جان خود را از دست داده‌اند.

فلات ایران، بخشی از کمربند کوه‌زایی آلپ-هیمالایا است که به عنوان آخرین و جوان‌ترین نواحی کوه‌زای جهان شناخته می‌شود و از نظر وقوع زلزله یکی از فعال‌ترین مناطق جهان است. شهرهایی مانند ری (و تهران فعلی) تبریز، سلماس (۱۳۰۹ ه.ش)، درود (۱۳۲۲ ه.ش)، بوئین‌زهرا (۱۳۴۱ ه.ش)، طیس (۱۳۴۱ ه.ش)، زنجان و گیلان (۱۳۶۹)، اردبیل (۱۳۷۵)، بجز ورد (۱۳۷۵) و قائن و بیرجند (۱۳۷۶) از جمله مناطقی هستند که در اثر زلزله دچار خسارات شدیدی شده‌اند.

وقوع زلزله سی‌و‌هشتم خرداد ماه ۱۳۶۹ (۱۹۹۰ میلادی) مسئله سوانح و بلایای طبیعی به‌ویژه زلزله را (که از دیدت بن و شایع‌ترین سوانح طبیعی در ایران است) به عنوان یک موضوع بسیار مهم و حیاتی کاوش و توجه مسئولین و سازمان‌های ذی‌ربط قرار داد. اگرچه متأسفانه کشور ایران با تجربه بسیار دردناک و فاجعه‌آمیز زمین‌لرزه از سالیان دور آشنا است، با این حال، در جهت برنامه‌ریزی مناسب‌تر با سوانح و آمادگی‌های پیش از وقوع زلزله به صورت عملی کاری جز عملیات امداد و نجات صورت نگرفته است.

حال با عنایت به موقعیت زلزله‌خیز ایران و امکان وقوع زلزله در نقاط مختلف کشور و فقر اطلاعاتی و تحقیقاتی ضرورت انجام برنامه‌ریزی مناسب‌تر با سوانح زلزله بیش از پیش معلوم می‌گردد.

تاریخ زمین‌لرزه‌های ایران از سال ۶۲۲ میلادی تا سال ۱۹۶۰ نویدی تکرار زلزله در نقاط مختلف ایران است. براساس گزارش‌های سازمان ملل متحد از جمع‌بندی مورد فاجعه طبیعی شدید (زلزله، سیل، طوفان) که در ۹۰ سال اخیر رخ داده است چهار مورد در ایران به وقوع پیوسته است که علاوه بر خسارات انسانی، حدود هشتاد و شش هزار کشته داشته. در کشور ما استان زنجان به ویژه منطقه طارم علیا یکی از مناطق زلزله‌خیز است و تا بحال شاهد زلزله‌هایی با بزرگی خطرآفرین بوده است.

بررسی‌ها می‌گویند در قرن اخیر در این بخش حدود چهل و دو بار زلزله آمده که پنج

مرتبه آن بسیار شدید بوده است. زلزله سی و یکم خرداد سال ۱۳۶۹ آخرین آنهاست. البته و با نهایت تأسف این سانحه دلخراش پایان اتفاقات این چنینی در منطقه نخواهد بود.

معروف است که مناسب ترین فرصت برای برنامه ریزی ملی، منطقه ای و سازماندهی فضایی و کالبدی، هنگامی است که یک یا چند مورد از شرایط زیر تحقق یابد:

۱. حادثه ای خاص در منطقه رخ دهد که موجب توجه و نگرش مجدد به آن منطقه گردد.
۲. امکانات بالقوه و بالفعل سرزمین، شرایط مناسبی برای اقدامات توسعه ای در منطقه فراهم آورده باشد.
۳. تفکر غیرمنطقی و غیرعادلانه تاسیسات و تجهیزات زیربنایی و ... باعث رشد بخش هایی از یک منطقه و عقب افتادگی مناطق دیگر شود.
۴. ضرورت استفاد بهینه از امکانات منطقه ای و توجه به امر خودکفایی و رشد و توسعه درونزا.